

RECENZE A REFERÁTY

Nándor Kalicz, Die Pécelser (Badener) Kultur und Anatolien. Studia Archaeologica 2. Publicationes Instituti archaeologici Academiae scientiarum Hungaricae. Budapest 1963. Str. 87, 6 obr., 5 srov. tab., 7 fototabulek.

Druhý svazek nové edice Archeologického ústavu maďarské akademie věd „Studia archaeologica“ přináší důležitou studii N. Kalicze o původu pécelské kultury, nejvýznamnější kultury středo- a jihovýchodoevropského eneolitika a rané doby bronzové.

Pécelská kultura, nazývaná též bádenská, ossarnská, retzská, karpatská, u nás podle J. Palliardiho dosud nejčastěji kanelovaná, tvoří svého druhu protiváhu severostředoevropskému kulturnímu komplexu s nálevkovitými poháry. Právě v českých zemích se oba okruhy stýkají, při čemž kanelovaná kultura je tu ponejvíce v časové následnosti po kultuře nálevkovitých pohárů, resp. je jejím pokračováním. Komplex kanelovaných kultur lákal v poslední době řadu autorů, zejména maďarských (J. Banner, I. Bognár-Kutzián, I. Bóna), avšak i jugoslávských (M. V. Garašanin, S. Dimitrijević) a československých (B. Novotný, A. Točík, E. F. Neustupný, J. Pavelčík); díky jim je dnes známa dobře kulturní náplň kanelované kultury v jednotlivých zemích, ba existuje i řada pokusů o její velmi jemnou periodisaci. Pouze otázka původu a šíření celého tohoto komplexu je dosud sporná. Je jisté, že tuto otázku historického dosahu je nutno řešit především v oblasti hlavního rozšíření dotčené kultury a tou je nesporně maďarská Transdanubie (podle J. Bannera přes 300 lokalit) s geograficky přilehlými zeměmi, zejména Slovenskem (zde již na 400 lokalit, srov. AR 15, 1963, 673 ad.). V celé otázce jsou dnes patrné dvě koncepce; je zřejmá zákonitost, že archeologové oblasti klasické pécelské kultury zastávají dnes vesměs názor o jejím jihovýchodním původu, zatímco čeští badatelé (již J. Palliardi, J. Böhm, nově zejména E. F. Neustupný a J. Pavelčík) soudí spíše na místní, domácí vývoj.

Za této situace přichází nové šťastné nálezy v maďarském Ózdu, v poloze Center, kde ze skupiny sedmi hrobů překvapil žárový trojhrob č. 3, v němž se našly 3 popelnice tvaru běžné pécelské závěsné nádoby, avšak s aplikací lidského obličejce, ve dvou případech i s vyznačením řader. Největší obličejová urna obsahovala spálené tělo 36—50 ti leté ženy, prostřední popelnice pohřeb dítěte půltřetího až půlčtvrtého roku a malá popelnice pohřeb dítěte starého asi půldruhého roku. Popisem těchto nálezů začíná N. Kalicz svou práci; následuje rozbor pohřebního ritu, kde jsou dotčeny zejména otázka kamenných stél hrobů pécelské kultury a problém rozšíření kremace, která se v této kultuře v Maďarsku uplatňuje častěji až v mladé její fázi. Sama skutečnost symbolického zobrazení mrtvého na popelnici — toto zobrazení má podle Kalicze spojitost s maloaasijskými kostrovými pohřby v nádobách — má nepochybné kořeny v Malé Asii. Zde také autor hledá jediné odpovídající analogie obličejovým urnám z Ózd, a to především ve vrstvě II—V v Tróji. Podobnost trójských a maďarských nálezů je tak nápadná, že musí jít o týž ideový původ (ne však keramický import do Maďarska) obou nálezů. Některé detailní rozdíly mezi oběma nálezy (technické provedení, odlišná funkce: trójské obličejové nádoby nejsou popelnice) dokazují organickou příslušnost obličejových uren pécelské kultuře.

Vedle obličejových nádob hledá N. Kalicz v dalších kapitolách jihovýchodní ideový původ také jiných keramických tvarů (včetně modelů vozu a plastik) pécelského komplexu; posléze

se zabývá vlivy kovové výroby na keramiku, výzdobou keramiky i jejím malováním (malování považuje za tradici lengyelskou) a konečně poměrem pécelské kultury k sousedním současným kulturám. Celé bohatství severobalkánského kulturního komplexu doby měděné má tradice v Předním Orientu; je to příklad obecného předstihu této oblasti, která je východištěm postupných etnických a kulturních vln v neolitu a eneolitu do Evropy (srov. též koncepci V. Miložičice, *Grosser historischer Weltatlas*, München 1954, 33 a d.). Zvláštní pozornost věnuje Kalicz poměru pécelské kultury a kultury nálevkovitých pohárů; obrací se proti teorii E. F. Neustupného o jejich vzájemném genetickém vztahu; přechod žárového pohřebního ritu nemůže být dokladem takového vztahu, neboť krenace se v Maďarsku objevuje až v pozdní fázi pécelské kultury. N. Kalicz staví také v pochybnost Neustupného vývojovou řadu Boleráz—Fonyód—Úny—Ossarn—Bošáca; lze s ním souhlasit, že z celé řady právě skupina Bošáca (bošácko-kostolacký horizont) je relativně mladá, nelze však plně připustit, že předešlé 4 stupně jsou buď úplně současné, nebo znamenají jen nepodstatné časové rozdíly (str. 76). Domníváme se, že není metodicky správné přistupovat k periodisaci určité kultury na základě souborů geograficky rozříštěných, nicméně i v rámci trvání jednotlivých skupin pécelského okruhu (k pojmu srov. dále) je dnes již vývoj alespoň ve 3 fázích dobře sledovatelný. N. Kalicz se patrně nemýlí, když obsah vrstvy C₁ z Jevišovic považuje nikoli za nejstarší horizont kanelované kultury vůbec, nýbrž za nejstarší vrstvu této kultury pouze na jevišovické lokalitě (typologicky tuto vrstvu předchází moravská fáze ohrozimská); jisté prvky kanelované kultury jsou však — jak známo — i ve spodní (C₂) jevišovické vrstvě a tak se vtírá otázka, zda obě jevišovické straty jsou schopny jednotlivé dílel vývojové fáze dokumentovat (spíše se zdá, že výsledky dnešní typologie jsou daleko jemnější, než výsledky stratigrafických pozorování, učiněných před 60 léty).

Vzniku a původu pécelské kultury věnuje N. Kalicz další samostatnou kapitolu. Shrnuje zde názory řady badatelů na její, či alespoň na jím ovlivněný původ, dotýká se nejasného problému tzv. „protobádenské fáze“ a přijímaje obecný původ pécelské kultury v záp. Anatolii (přes Thessalii, Makedonii, Bulharsko) je spolu s J. Bannerem přesvědčen, že pécelská kultura dosáhla plného rozkvětu teprve v Karpatké kotlině. Některé původní znaky tohoto komplexu, uplatníví se v Anatolii, směrem k severozápadu vymizely, objevila se však nová charakteristika. Časové určení počátků pécelské kultury v Maďarsku, resp. nejdříve v jižní části Transdanubie, je však dáno spíše stykem s lengyelskou a bodrogkeresztúrskou kulturou (podle chronologie Schachermeyerovy a Kutziánové k r. 2050—2000), než vztahy k jihovýchodu; tam totiž není obdob přesně časově omezených. Trvání pécelské kultury synchronisuje pak N. Kalicz s vrstvami Trója III—V, což odpovídá podle Schachermeyera létům 2150—1800 (resp. 1900 — podle opravy Kaliczovy).

V kapitole o etnických pohybech mezi léty 2100—2050 ukazuje autor, že jihovýchodní prvky maďarského eneolitu, které vrcholí vznikem pécelské kultury, jsou prvky etnickými; nešlo podle jeho názoru o náhlý náraz, nýbrž spíše o pomalé pronikání, při němž nové lidstvo přejala i řadu symptomů starého lengyelského podloží. V pojetí V. Miložičice jde tu o „třetí vlnu“ z Anatolie do Evropy; příčiny jejího proniknutí jsou dosud vysvětlovány jen s velkou mírou pravděpodobnosti. Pécelská kultura je tedy — podle závěrečné formulace N. Kalicze (str. 83) — pozdní a nejsevernější skupinou velkého anatolsko-balkánského raněbronzového komplexu.

Na základě všech uvedených dokladů lze pokládat tento závěr za opodstatněný; pouze míra příšle složky a místního podloží by měla být upřesněna. Je třeba si položit též otázku původu česko-moravské větve pécelského okruhu (kanelované keramiky) s ohledem na tuto novou skutečnost. Soudíme, že klasická maďarsko-slovenská pécelská kultura je dosti vzdálená kanelované kultuře moravsko-české; řada pécelských tvarů (závěsné amfory, amfory se stlačeným tělem, naběračky, mísy s přepážkou) již na Moravě chybí a naopak jsou tu četnější tvary domácích tradic a jejich další vývoj až do fáze jevišovicko-řivnáčské. Původ obou skupin, maďarsko-slovenské a moravsko-české tedy asi není totožný. Zdá se, že etnické anatolsko-balkánské proudy

nepřekročily Karpatský oblouk směrem severozápadním. Na Moravě se jejich působením pouze modifikoval vývoj kultury nálevkovitých pohárů. Z toho hlediska by bylo dobře usměrnit i odbornou terminologii a ponechat dosavadní pojmy pro označení místních větví celého „pécelského okruhu“ (v nejširším slova smyslu), případně tento pojem nahradit jiným výstižnějším tak, jak to kdysi navrhol J. Böhm; z dnešního hlediska však již ani jeho termín „karpatská kultura“ nevyhovuje.

V závěru sleduje autor konec vývoje pécelské kultury kolem r. 1900, který souvisí s ukončením časně bronzové periody v Anatolii. Celé tyto události byly zapříčiněny pohyby Hettitů, jež vyvolaly řetězovou reakci. Jisté skupiny pozdního období časněbronzové anatolské doby ustoupily před tímto tlakem k severu — v tradicích svých předohůdci — a mají podíl na vzniku pozdní fáze pécelské kultury, fáze Koštolac—Ózd—Bošáca. Těmto pozdním skupinám, opustivším Tróju kolem r. 1900, připisuje N. Kalicz výrobu obličejových uren z Ózd, která se měla udát až na místě výskytu, jejíž tvůrce však dobře znal trójskou obličejovou keramiku. V té době slií neklid i v Karpatské kotlině; lid pécelské kultury je tísňen nositeli jak vučedolské kultury, tak kultury okrokových hrobů a utíká se za opevněná sídliště i do jeskyní Bukových hor. Splývá pak s přichozími a účastní se tak vzniku kultury vlastní doby bronzové v Karpatské kotlině.

Lze-li se na závěr odvážit celkového zhodnocení recenzované práce, nelze než znovu zdůraznit historickou závažnost výkopů v Ózd i z nich plynoucích konkluzí N. Kalicze; dokázal oboeně jihovýchodní ideový původ klasičké pécelské kultury; teprve novými objevy, zejména v jižní části balkánského poloostrova však bude možno odlišit vlastní etnickou anatolskou složku v pécelské kultuře a určit stupeň podílu domácího podloží na vzniku této významné kultury.

Vladimír Podborský

H. Müller - Karpe, Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte, Band 6. München 1961. Str. 92, 90 tab., 12 mapek, 1 srovnávací tabulka.

Největším kladem této analytické práce evropského znalce doby popelnicových polí H. Müllera - Karpeho je soupis středoevropských bronzových mečů s plnou rukojetí, v časovém rozmezí stupňů R HA-B (s navázáním na meče typu Riegsee stupně BD), z území od střední Francie po východní Itálii a od střední Itálie po Balt. Autor vědomě navazuje na práci F. Holsta o mečích s plnou rukojetí doby bronzové (vyšlou posmrtně v Mnichově 1953) a vyplňuje tak mezeru v soupisech středoevropských mečů (zejména st. HA), které nebyly zahrnuty do známé práce Sprockhoffovy.

Práce je uvedena přehledem vývoje názorů na původ bronzových mečů příslušných typů, z něhož plyne požadavek nové, pokud možno úplné materiálové edice. Shromážděný materiál — výslovně podotýkáme pečlivě shromážděný a dokonale reprodukováný — dělí autor do řady typů, nazvaných vždy podle některé z významných lokalit; látku podává podle dílčích chronologických stupňů, které dříve sám vypracoval. Jednotlivé typy mečů jsou vyděleny na základě velmi jemného analytického studia často jen drobných technických detailů. Podle oblasti hlavního rozšíření pak uvažuje autor o místu výroby toho kterého typu. Datování je postaveno na solidních základech typologických, a je doplněno někdy též svědectvím nálezových celků; nepostrádá ovšem, jak ani při práci tohoto druhu není jinak možné, stopy schematisace, které musí být při jeho aplikaci překonávány neustálou kontrolou ostatních ukazatelů.

V případě mečů liptovského typu redukuje H. Müller - Karpe obsah tohoto výrobního okruhu. Vrací se k původnímu Eisnerovu významu pojmu meč liptovského typu a odděluje od něho ostatní příbuzné meče. Právě liptovské meče mají podle něho tyto znaky: lehce konický, dolů se rozšiřující dřik rukojeti, široká metopovitě zdobená horizontální žebra, volná mezipole a hlavici zdobenou obyčejně trojúhelníky s výplní čar; jejich výskyt probíhá stupni HA₁—A₂ a oblast rozšíření je